

De moerasparelmoervlinder

Uit Nederland verdwenen dagvlinders

Tekst & foto's: Chris van Swaay
De Vlinderstichting

Vijftien soorten dagvlinders verdwenen er uit Nederland. In deze miniserie leggen we telkens een van de verdwenen soorten onder de loep. Hoe verdween deze soort? Waarom verdween hij? En zou hij nog kunnen terugkeren?

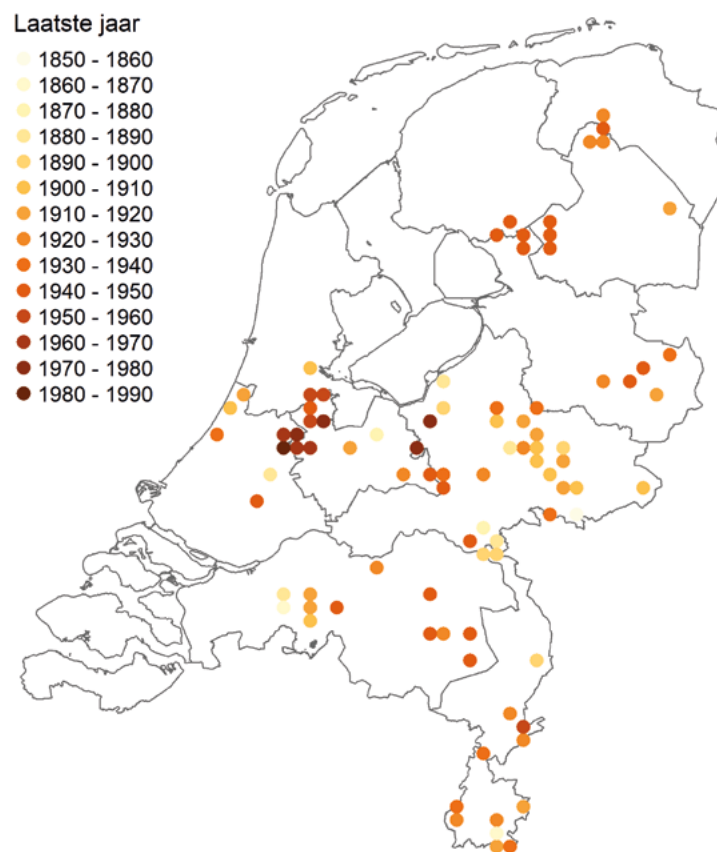
"Onder de zeldzaamheden kan deze Vlinder, bij ons althans, geenszins worden gerangschikt; hij komt integendeel vrij menigvuldig en algemeen voor, en in de maanden Mei en Junij vingen wij deze soort jaarlijks niet alleen, maar bijkans overal zoo wel op de hooge zandgronden als in de lage en moerassige streken, en toch heeft het ons slechts een enkele maal mogen gelukken de Rups te ontdekken." Sepp (deel 7, 1843-1855) beschrijft hier niet het koevinkje of bruin zandoogje, maar de moerasparelmoervlinder. Een soort die toen overduidelijk volop voorkwam. In 1853 zag De Graaf dat toch al anders: "In Zuid-Holl.: slechts eenmaal op de geestgronden van Noordwijk in Mei. In Utrechts. In Gelderland: bij Harderwijk en Nijkerk in Mei en te Empen slechts op twee bepaalde plaatsen van de heide." Dat klinkt ineens een stuk zeldzamer. En in 1867 noemt Snellen hem zeldzaam in Nederland, hier en daar in een aantal provincies. In Limburg kwam de soort ook niet veel voor, Maurissen (1866) was de soort maar één keer tegengekomen in het Geuldal bij Valkenburg.

Nog in de 19e eeuw verdween de moerasparelmoervlinder al van veel plekken, al kon de soort begin 20e eeuw nog in bijna alle provincies gevonden worden, met uitzondering van Zeeland, waar hij nooit is waargenomen. Lempke (1936) noemt de moerasparelmoervlinder "In een groot deel van het land waargenomen, lokaal, op sommige vliegplaatsen gewoon."

Ceton schreef in 1941: "In het Wageningse Binnenveld, waar *Melitaea aurinia* [moerasparelmoervlinder, red.] nimmer zeldzaam is, vloog ze dit jaar in zeer groot aantal. Het zou niet moeilijk zijn geweest, er in de eerste helft van Juni in kort tijdsbestek honderden te vangen." Direct na de Tweede Wereldoorlog worden de graslanden in dit gebied ontwaterd en ingericht voor intensief agrarisch gebruik. Ondanks dat een paar fraaie, maar kleine reservaatjes behouden blijven, wordt in 1948 de laatste moerasparelmoervlinder hier gezien. Wie nog een glimp wil opvangen van hoe het ooit was (en een interview wil horen met iemand die er nog gemaaid heeft) moet hopen op een heruitzending van de film [Hooiland](#).

Maken we een kaartje met het laatste jaar met een waarneming in een hok van 5x5 km, dan zien we dat de moerasparelmoervlinder inderdaad over vrijwel heel Nederland gevonden kon worden (figuur). Maar

ook dat de soort al vroeg verdween uit sommige regio's: de Achterhoek rond 1920, Limburg rond 1930, Noordwest-Overijssel en Zuidoost-Friesland in de jaren 1940, net als Brabant, Twente en het Wageningse Binnenveld. Al snel was de vlinder beperkt tot een paar plekken in de Gelderse Vallei en de streek rond Nieuwkoop, Zegveld en Botshol. Rond 1960 kwam hij alleen voor in de blauwgraslanden langs de Meije op de grens van Zuid-Holland en Utrecht. Het ging hier eerst volgens de overlevering nog om 'zeker 2500', later 'honderden', 49 in 1975 tot de laatste twee vlinders op 31 mei 1982 werden verzameld.

Figuur. Een overzicht van 5x5 km-hokken waar moerasparelmoervlinder ooit voorkwam. De kleur van de stip geeft het laatste jaar aan van een waarneming van de soort in dat hok.

Op 13 september 1983 zet Frits Bink van het toenmalige Rijksinstituut voor Natuurbeheer zes groepjes van 50 rupsen uit in het Meeuwenkampje bij Veenendaal, een destijds twee hectaren groot restant van de uitgestrekte blauwgraslanden in de Gelderse Vallei. Op 18 april 1984 vindt hij nog 25 rupsen terug (Bink, 1984). Wat er daarna met de rupsen is gebeurd,

Habitat van moerasparelmoervlinder. De foto is genomen in Duitsland waar de moerasparelmoervlinder nog wel vliegt.

wordt niet vermeld, maar er zijn geen waarnemingen in de NDFF van vlinders of rupsen sindsdien.

Het blijft lang stil wat de moerasparelmoervlinder betreft, totdat op 18 mei 2022 ineens een vers vrouwtje wordt gefotografeerd in Overijssel. Waar zij vandaan kwam, is een raadsel, maar gezien haar gave staat had ze nog niet ver gevlogen. Het kan zijn dat iemand het vrouwtje elders heeft gevangen en hier heeft losgelaten. Of dat iemand de vlinder heeft gekweekt van materiaal uit het buitenland, niet zo goed wist wat te doen met de vlinder en die toen maar heeft vrijgelaten in een op het oog geschikt gebied. Hoe dan ook, het vermoeden lijkt gerechtvaardigd dat ze hier niet uit zichzelf is gekomen, maar is geholpen. Dat zulke 'illegale' herintroducties ook kunnen werken, bewijst het nu al jarenlange voorkomen op een plek in Vlaanderen. Daar vliegen de moerasparelmoervlinders na een illegale herintroductie nog steeds in flinke aantallen rond.

Leefgebied

Hoe zou het leefgebied eruit hebben gezien? Er is een fraaie beschrijving van Ter Haar (1900) over het Onland bij Groningen, waar hij veel moerasparelmoervlinders ving: *"Het Onland begint bij de Witte brug, ongeveer 20 minuten buiten de stad aan de weg naar Paterswolde en vormt een groote, onafzienbare vlakte, bestaande uit lage veengronden. Het grasgewas wordt, voor zover het land nog niet in cultuur gebracht en dus voor den entomoloog bedorven is, eenmaal per jaar, en wel in het laatste van de maand juni of in het begin van juli gemaaid. Tot dien tijd prijkt het land in den prachtigen dos van*

de veenflora. Hier en daar staan wilde boschjes van waterwilgen, elzen, berken enz. en groeit de veenbes over groote oppervlakten, in gezelschap van Orchis-soorten enz." Een beschrijving die ook zo maar past op gebieden als het Murnauer Moos in Zuid-Beieren, meer dan 4000 ha groot, waar ook nu nog een grote populatie van de moerasparelmoervlinder vliegt.

Bij ons kwam de moerasparelmoervlinder voor in vrijwel alle blauwgraslanden en sommige andere vochtige graslanden van de voedselarme zandgronden, het veenweidegebied en de duinen. Op de zandgronden en het veenweidegebied vloog hij vooral in de blauwgraslanden. In de duinen vloog hij in natte, schrale duingraslanden en in Zuid-Limburg vermoedelijk ook op enkele kalkgraslanden (de 'droge' variant; in het buitenland valt de moerasparelmoervlinder nog regelmatig op dit soort graslanden te vinden). Maar Ter Haar noemt nog iets: *"een groote, onafzienbare vlakte"*. Die grootte doet ertoe voor deze soort.

Waarom verdween de moerasparelmoervlinder?

De moerasparelmoervlinder is een soort die typisch voorkomt in metapopulaties: een netwerk van grotere en kleinere deelpopulaties waartussen uitwisseling is. De deelpopulaties zelf kunnen enorme aantalsfluctuaties van jaar tot jaar laten zien. Waar in het ene jaar vele tientallen of zelfs honderden vlinders rondvliegen, lijkt de moerasparelmoervlinder een jaar later bijna te ontbreken. Soorten met zulke grote fluctuaties schieten lokaal ook weleens door de ondergrens en dan verdwijnt een

deelpopulatie. In zo'n netwerk niet een heel groot probleem: binnen enkele jaren raakt een vrouwtje van een andere deelpopulatie hier weer verzeild en herstart de deelpopulatie.

Maar een belangrijk gevolg van deze levenswijze is dat kleine, geïsoleerde plekken uiteindelijk geen lang leven beschoren is. Want ook daar schiet de populatiegrootte op een bepaald moment door de ondergrens. Alleen kan de plek dan niet meer gekoloniseerd worden uit de omgeving. Daarmee is de moerasparelmoervlinder bij uitstek een vlinder die het moeilijk krijgt in een verkaveld landschap met enkele losliggende natuurgebieden, hoe mooi die ook zijn. Alleen een flink netwerk van geschikte plekken kan overleving op de lange duur garanderen.

Blijkbaar waren al in de 19e eeuw delen van het verspreidingsgebied te klein en versnipperd geworden om een duurzame populatie te kunnen herbergen. Na 1950 kwam dit proces door de naoorlogse ruilverkavelingen in een stroomversnelling en al gauw was de soort beperkt tot één gebied. Het was daarna nog slechts een kwestie van tijd voordat het mis zou gaan. Bovendien stond de kwaliteit van het leefgebied hier flink onder druk: doordat het omliggende veengebied steeds dieper ontwaterd werd, zakte de bodem daar en kwam het natuurgebied als een soort eiland hoger te liggen dan de omgeving. Het gebied liep leeg en de kwaliteit van het leefgebied ging achteruit. En de moerasparelmoervlinder verdween uit Nederland.

Kan de soort nog terugkeren?

De moerasparelmoervlinder komt nog voor in Duitsland en België, al is hij zeldzaam en lokaal in de Eifel en de Ardennen, en zijn de populaties in het algemeen klein. Voor grote metapopulaties moet je verder weg, bijvoorbeeld naar Beieren. Een spontane herkolonisatie lijkt vrijwel uitgesloten, ook omdat de vlinders niet bekend staan om hun trekgedrag. Maar al zou een vlinder in Nederland geraken (of geholpen worden, als in 2022), hebben wij nog voldoende leefgebied van goede kwaliteit in een netwerk waar ook de waardplant, blauwe knoop, aanwezig is? Het Wieden-Weerribben complex? Met daaromheen ook nog een paar mooie natte graslandreservaten? Het zou kunnen, maar gericht onderzoek zou duidelijk moeten maken of dit gebied geschikt is. De soort verdween hier immers al in de jaren 40; iets was er

blijkbaar toen toch niet goed. Persoonlijk geef ik het weinig kans. Het lijkt me belangrijker om ons te concentreren op wat we nog hebben, want zilveren maan en grote vuurvlinder hebben het hier ook niet makkelijk en hebben onze hulp misschien nog harder nodig.

Literatuur

- Bink, F.A. (1984). Verslag introductie-experiment met de moerasparelmoervlinder (*Eurodryas aurinia* Rottemburg) in het reservaat Meeuwenkampje bij Veenendaal in 1983-84. RIN, Arnhem.
- Ceton, J.C. (1941). *Melitaea aurinia* Rott. - Entomologische Berichten (Amsterdam) 10 (242), 370.
- Graaf, H.W. de (1853) (1ste stuk, uitgegeven in November 1851). *Nederlandsche schubvleugelige Insekten* (Lepidoptera). - In: Herklots, J.A. *Bouwstoffen voor eene fauna van Nederland : onder medewerking van onderscheidene geleerden en beoefenaars der dierkunde*. Eerste deel. Brill, Leiden, pp. 1-55.
- Haar, D. ter (1900). Eenige merkwaardige aberratiën en een nieuwe variëteit afkomstig van een dankbaar vangterrein. *Tijdschrift voor Entomologie* 43, 239-246.
- Lempke, B.J. (1936). *Catalogus der Nederlandsche Macrolepidoptera I*. *Tijdschrift voor Entomologie* 79, 238-316.
- Maurissen, A.H. (1866). *Macrolépidoptères observés dans le Duché de Limbourg*. - *Tijdschrift voor Entomologie* 9, 169-188.
- Sepp, J.C. (1843-1855). *Beschouwing der Wonderen Gods, in de minstgeachte schepselen* 8: 85-88.
- Snellen, P.C.T. (1867). *De Vlinders van Nederland : Macrolepidoptera, systematisch beschreven*. Nijhoff, 's-Gravenhage. ●

